

JAK BUDOWAĆ POZYTYWNE NASTAWIENIE UCZĄCYCH SIĘ DO NAUCZANEGO JĘZYKA OBCEGO I UCZYĆ EFEKTYWNIE

Rozprawy Społeczne Nr 1 (V) 2011, s. 125-129

Urszula Szalast-Bytys

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie: Artykuł dotyczy ważnego zagadnienia, jakim jest określenie czynników wpływających na efektywność nauczania języka obcego, ze szczególnym uwzględnieniem jego nauki na różnych kierunkach studiów w ramach lektoratów. W oparciu o studium literatury, a także praktykę dydaktyczną autorka zwraca uwagę na czynniki subiektywne i obiektywne, które determinują końcowe rezultaty procesu przyswajania języka obcego. W pracy szczególnie podkreślone zostają czynniki związane z afektywną sferą osobowości uczącego się. Autorka zwraca uwagę na rolę, jaką pełni prawidłowe motywowanie studenta przez nauczyciela do zaangażowanego, aktywnego wysiłku językowego. W rozważaniach poruszona została również kwestia budowania pozytywnego nastawienia uczących się do nauczanego języka obcego i czynników na to wpływających. W artykule przedstawione zostały także przykłady konkretnych zabiegów dydaktycznych, od których zależy odpowiednia postawa studenta do języka, a przez to również końcowe efekty nauki.

Słowa kluczowe: motywacja, postawa, potrzeby, aktywizacja uczącego się, efektywność

Wstęp

Znajomość języków obcych w dzisiejszych czasach jest rzeczą oczywistą i nieocenioną. Ciągły postęp i rozwój wielu dziedzin nauki, gałęzi przemysłu, gospodarki obliguje nas niejako do podążania za duchem naszych czasów, sprostania stawianym wymaganiom i popycha do stałego doskonalenia się, zgłębiania wiedzy i podnoszenia swoich kwalifikacji, umiejętności, w tym również tych językowych. Zjawiskiem pozytywnym w tych wszystkich zmianach jest również obserwowany wśród przedstawicieli społeczeństwa wzrost świadomości wagi znajomości języków obcych – jeśli nie biegle posługiwanie się danym językiem, to przynajmniej w stopniu komunikatywnym. Potrzeba nabywania czy też doskonalenia swoich umiejętności językowych zawsze rodzi pytanie o efektywność danego procesu i czynniki ją determinujące – jakie i w jakim stopniu. Dla nauczyciela języka obcego oznacza to jedno – poznać sposoby, które zapewnią efektywne nauczanie i jednocześnie spełnią oczekiwania osób uczących się, budując ich pozytywne nastawienie do nauczanego języka obcego. Gdy mówimy o kształceniu językowym w obrębie kierunków filologicznych, kwestia sympatii do danego języka obcego, kraju i mieszkańców, dla których jest on środkiem porozumiewania się, wydaje się rzeczą oczywistą, bądź przynajmniej znajdującą się na odpowiednim poziomie, zapewniającym zaangażowanie studenta w proces nauki. Sprawa pozytywnego nastawienia osób uczących się do konkretnego języka obcego zyskuje odmienne znaczenie, gdy przyjrzymy się nabywaniu umiejętności komunikowania się w języku obcym na innych, niefilologicznych kierunkach studiów w ramach lektoratu. Niejednokrotnie dydaktyk, prowadzący zajęcia językowe w opisanych powyżej warunkach musi znaleźć odpowiedź na tak istotne pytania jak chociażby: Jak sprawić by studenci wykazali zainteresowanie i zaangażowanie na zajęciach językowych, które przecież nie wcho-

dzą w skład grupy przedmiotów kierunkowych na danym kierunku studiów? Jak wpływać na uczących się i budować ich pozytywne nastawienie do nauczanego języka obcego? Od czego zależy efektywność procesu przyswajania języka obcego i jakie zabiegi dydaktyczne może zastosować dydaktyk by zwiększyć jej rezultat? Rzetelne zmierzenie się z przedstawionymi problemami i próba znalezienia odpowiedzi na postawione pytania mogą przyczynić się do usprawnienia procesu opanowania języka obcego, zwiększenia jego rezultatów, a także służyć polepszeniu wzajemnych relacji na linii nauczyciel-uczeń/student.

Czynniki mające wpływ na wyniki procesu nauczania/uczenia się

Wielu dydaktyków będąc twórcami procesu nauczania języka obcego i bezpośrednio wpływając na niego, stara się tak dobierać wszelkie środki, materiały, ćwiczenia, by praca w czasie zajęć przynosiła jak najlepsze rezultaty, wyniki, efekty. Te działania mają z jednej strony usprawnić proces nauczania, pomóc uczącym się szybciej i na trwałe zapamiętać nowy materiał, z drugiej strony powinny one ułatwić pracę dydaktykom, ale też kreować ich wizerunek jako 'dobrych nauczycieli', czyli tych, którzy „systematycznie uzyskują doskonałe wyniki pracy mierzone sukcesami ich uczniów a co więcej, łączą tę cechę z faktem, iż są lubiani przez swoich uczniów” [Komorowska 1999, s. 112], a przez co uczą efektywnie.

Warto w tym miejscu zastanowić się, od czego zależy ta wspomniana już niejednokrotnie efektywność nauczania. Odwołując się do literatury przedmiotu, a także opierając się na własnej praktyce nauczycielskiej, każdy dydaktyk może wykazać związek między efektywnością nauczania języka obcego a różnymi czynnikami ją determinującymi. Można w tym miejscu wyróżnić czynniki subiektywne, związane z:

- uczniem – jego cechami indywidualnymi, typem osobowości, nastawieniem do nauczanego języka obcego;
- nauczycielem – jego osobowością, charakterem, przygotowaniem zawodowym (językowym, pedagogicznym, psychologicznym), umiejętnością planowania i przeprowadzenia zajęć, sposobem organizacji pracy na zajęciach itd.;

i czynniki obiektywne, odnoszące się do:

- materiałów nauczania – odpowiedni podręcznik kursowy, materiały uzupełniające;
- domowych warunków nauki – własne miejsce do nauki, odpowiedni stosunek rodziców do edukacji, ich wykształceniem, pomoc i wspieranie uczącego się;
- szkolnych warunków nauczania – wyposażenie szkoły w pomoce glottodydaktyczne do nauki języka obcego, potrzebny sprzęt techniczny, dobrze zaopatrzona biblioteka i czytelnia czasopism, ale też liczność grupy, warunki lokalowe.

Literatura oprócz wymienionych powyżej, wskazuje na jeszcze inne czynniki warunkujące efektywność procesu nauczania. Bez wątpienia do najważniejszych wśród nich należą motywacja i postawy – oba czynniki związane ze sferą afektywną osobowości uczącego się (stany emocjonalne w sytuacjach uczenia się, nastawienia, opinie). Jak pisze Marek Szałek „*W chwili obecnej nie jest przez nikogo kwestionowany ogromny wpływ, jaki wywierają uczucia i emocje na proces uczenia się czegokolwiek, w tym także na proces przyswajania języka obcego. To od nich właśnie zależy w głównej mierze zarówno sam fakt podjęcia przez ucznia decyzji o uczestnictwie w danym rodzaju działalności, jak i jej przebieg i rezultaty*” [Szałek 2004, s. 10]. Według autora, każdemu działaniu poznawczemu, w tym również procesowi zdobywania nowej wiedzy z języka obcego, towarzyszą określone przeżycia, stany emocjonalne (radość, ciekawość, zmęczenie, napięcie, frustracja, lęk itd.), które w sposób znaczący wpływają na procesy związane z uczeniem się (percepcję, kojarzenie, zapamiętywanie), a w związku z tym i na cały proces akwizycji języka obcego [por.: Szałek 2004, s. 10-13]. Dlatego też tak ważne jest zauważenie ogromnej roli motywacji i postaw w procesie nauczania/uczenia i odpowiednie wykorzystanie ich wpływów.

Motywacja, czyli „ *pewien mechanizm pobudzający i zarazem organizujący aktywność (zachowania, działania i czynności) człowieka, mającą na celu osiągnięcie pożądaných wyników, zaspokajających [...] potrzeby*” [Woźniewicz 1991, s. 16], między innymi egzystencjalne, emocjonalne, poznawcze, „ *źródło aktywności, siła napędowa, wewnętrzny popęd, ogół motywów, impulsów, pobudeń*” [Szałek 2004, s. 53], „ *świadome działanie dla zaspokojenia jakiejś potrzeby*” [Pfeiffer 2001, s. 109], dążenie do osiągnięcia celu, stanowi zdaniem wielu dydaktyków najistotniejszy czynnik warunkujący nie tylko efektywną naukę, ale naukę w ogóle.

Mnogość spotykanych w literaturze przedmiotu definicji tego pojęcia sugeruje również różnorodność motywów (impulsów, pobudek, bodźców) ją wywołujących.

Ze względu na źródło, z którego pochodzą wyróżniamy motywów wewnętrzne, a w związku z tym również *motywację wewnętrzną* – nauka języka obcego wywołana fascynacją nim, bądź kulturą danego kraju; zaspokajanie potrzeb poznawczych, odczuwanie zadowolenia z posiadanej wiedzy, osiągniętych wyników, sukcesów itd. i motywów zewnętrzne (*motywacja zewnętrzna*) – nagroda, kara, ocena, przymus, zachęta, korzyści płynące z posługiwania się danym językiem obcym, nauka języka ze względu na jego rangę wśród innych języków obcych itd. Podział motywacji na zewnętrzną i wewnętrzną jest też ściśle związany z istnieniem *motywacji instrumentalnej*, u podłoża której leży zaspokojenie potrzeb nie związanych bezpośrednio z językiem (nauka języka dla celów turystycznych, zawodowych, towarzyskich itd.) i *motywacji integrującej*, której sedno tkwi w tym, że poznanie języka jest traktowane jako cel sam w sobie, próbę przybliżenia, utożsamienia się z daną społecznością, krajem, w którym język jest ojczystym (por.: np. Woźniewicz W. 1991: 18; Szałek M. 2004: 59-60).

Dla procesu nauczania języka obcego, niezależnie od poziomu czy grupy wiekowej idealną byłaby sytuacja, w której uczący się wykazywałiby cechy, motywów działań typowe dla motywacji wewnętrznej czy też integrującej (zważywszy, że obie mają ze sobą dużo punktów stykowych). Jest to niezmiernie istotny fakt, gdy weźmiemy pod uwagę długotrwałość, czasami żmudność i trudność procesu akwizycji każdego języka obcego, którego typowe cechy – systematyczność, staranność obligują niejako uczących się do dużego zaangażowania w naukę (często emocjonalnego), pracowitości, wytrwałości. Jak pokazuje praktyka, uczniowie charakteryzują się najczęściej motywacją typu mieszanego (zewnętrzno-wewnętrzna). Fakt ten obliguje dydaktyków do stworzenia takich warunków, które zmotywują uczących się i, w których zajdzie efektywny proces nauczania. S. Garczyński zwraca uwagę na trzy czynniki związane z motywacją, które w dużym stopniu przyczyniają się do efektywnego uczenia się i nauczania. Według niego motywacja wpływa na przyjmowanie nowych informacji, pobudzając koncentrację, uwagę, co w rezultacie powoduje szybsze i trwalsze zapamiętywanie, wzrost aktywności uczącego się, która odzwierciedla się w chęci uczestnictwa w zajęciach, większej i częstszej pracy samodzielnej (w tym, a może głównie w domu), poświęcaniu wolnego czasu na naukę i rozwój indywidualnych zainteresowań [za: Brzeziński 1987, s. 102-103].

Niemniej istotną rolę w efektywnym nauczaniu języka obcego, mierzonym wynikami osób uczących się pełni ich *postawa*, którą można określić jako „ *względnie trwałe nastawienie czy dyspozycje kształtujące się bądź na podstawie określonych przekonań, bądź przeżywanych stanów emocjonalnych*” [Woźniewicz 1991, s. 22] lub „ *na ogół stały sposób odnoszenia się do pewnego obiektu, którym może być człowiek, pojęcie, wartość czy norma*” [Komorowska 1978, s. 96]. Odzwierciedleniem danej postawy – pozytywnej, negatywnej bądź ambiwalentnej, są odczuwane przez uczącego się emocje, towarzyszące procesowi nauczania przeżycia, odczucia, nastawienie do danego obiektu.

tu, które uzewnętrznia się w wyrażanych przez niego opiniach, sądach, poglądach i jednocześnie wpływa na podejmowane przez niego działania. Do najczęściej wymienianych przez literaturę obiektów, które angażują afektywną stronę osobowości uczącego się, należą język, który jest przedmiotem nauki (łatwość/trudność opanowanie go, przydatność, jego ranga wśród innych języków); społeczeństwo, które się nim posługuje wraz z szeroko pojętą kulturą danego narodu i szeroko rozumiane warunki nauczania (nauczyciel i preferowane przez niego metody, techniki nauczania itd.). Jak podkreśla M. Szałek, „największy wpływ na ogólną postawę ucznia, a przez to na uzyskiwane przez niego wyniki, wywiera jego stosunek do danej społeczności językowej i reprezentowanej kultury” [Szałek 2004, s. 49-50], u podłoża której leżą funkcjonujące w naszym społeczeństwie, a zatem i w najbliższym otoczeniu ucznia stereotypy. Zarówno te pozytywne, jak i negatywne wymagają od nauczyciela znajomości ich powstania i przewidywania wpływu, jaki mogą wywrzeć na uczących się (od zachwytu nad społecznością, kulturą innego kraju, ignorancją i odcinaniem się od ojczystych wartości, po trwałą niechęć, osłabienie motywacji do nauki języka obcego, lekceważenia, pogardy itd.), a w związku z tym umiejętnego kierowanie procesem glottodydaktycznym.

Uczyć efektywnie – nauczyciel w działaniu

Wymienione powyżej czynniki, mające wpływ na efektywność procesu nauczania/uczenia się, ukazują jego złożoność i podkreślają, jak ważne dla jego sukcesu końcowego jest budowanie pozytywnego nastawienia uczących się do nauczanego języka obcego. Niezmiernie istotną funkcję pełni wśród nich osoba nauczyciela, bo choć istniejąca obecnie tendencja na nauczanie zorientowane na osobę uczącego się stawia właśnie ucznia/studenta w centralnym punkcie układu glottodydaktycznego, to mimo wszystko wiele działań determinujących efekty końcowe zależy od dydaktyka. To w znacznej mierze od jego podejścia, wybieranych metod/technik nauczania, poglądów, postaw zależy praca osób uczących się, istnienie motywacji – jakiej i w jakim stopniu, przyjmowanie przez uczących się odpowiednich postaw, kształtowanie ich autonomii, ogólnego pozytywnego nastawienia do języka obcego, ludzi, którzy się nim posługują, ale też do samego nauczyciela i szkoły w ogóle. Literatura ukazuje, a własna praktyka dydaktyczna to potwierdza, że motywowanie uczących się i budowanie pozytywnego ich stosunku nie jest działaniem jednokrotnym i wystarczającym. Motywacja podobnie jak i postawy, nie powstaje i nie utrzymuje się samoistnie. Nie są one dane raz na zawsze, lecz zmieniają się wraz z wiekiem, dojrzewaniem emocjonalnym, a w związku z tym można na nie wpływać, kształtować je. Niezależnie od tego, jaki typ umysłu nauczycielskiego reprezentuje dydaktyk – rozumowy, intuicyjny, organizacyjny, systematyczny, wyobrażeniowy, ekspresyjny (por.: Werbińska 2005, s. 30), które z cech są mu bliższe, a które dalsze, jakie działania preferuje, a po które sięga rzadziej, powinien on zrobić wszystko by proces glottodydak-

tyczny, którym kieruje, był efektywny. William James w swoim stwierdzeniu zawarł sedno zadania stojącego przed każdym nauczycielem: „*Nauczając musisz wypracować u swojego ucznia takie wewnętrzne zainteresowanie tym, czego masz zamiar go nauczyć, że każdy inny przedmiot uwagi zostaje przepędzony z jego myśli; następnie przedstawi mu temat tak sugestywnie i frapująco, by zapamiętał go aż do śmierci, na koniec wzbudź w nim zżerającą go ciekawość i pragnienie poznania następnych elementów wiedzy związanych z tym tematem*” [za: Galloway 1988, s. 13]. Zatem by motywować, aktywizować, zainteresować, budować pozytywne nastawienie studentów do nauczanego języka obcego nauczyciel musi podejmować następujące konkretne działania:

→ zapewnić ‘dobry klimat’ na zajęciach

Jak pokazuje praktyka, przyjemna, życzliwa atmosfera zajęć sprzyja lepszej pracy uczących się, zwiększeniu ich aktywności, chęci do uczestnictwa w wykonywanych zadaniach. Rezultatem tak stworzonych warunków jest brak lub znaczne obniżenie poziomu lęku, strachu przed wypowiedaniem się, wyrażaniem własnych opinii, co jest istotne dla ćwiczonej sytuacji komunikacyjnych, a w związku z tym sprzyja rozwijaniu tak ważnej w procesie opanowywania każdego języka obcego kompetencji komunikacyjnej. Jak podkreślają sami studenci, ogromną rolę w zapewnieniu komfortu psychicznego na zajęciach, rozładowywaniu napięcia, sytuacji stresowych pełni humor nauczyciela. Jest on nie tylko wyrazem pewnej solidarności i przyjaźni w stosunku do grupy, ale przede wszystkim przynosi on „*chwilowe oderwanie od powagi i koncentracji związanej z realizowanym zadaniem [...], jest w klasie niezbędny, ponieważ ułatwia realizowanie zadań umysłowych, przeciwdziałając zmęczeniu*” [Janowski 2002, s. 112]. Odpowiednie operowanie humorem w czasie zajęć wpływa również na pozytywne nastawienie do osoby prowadzącej zajęcia językowe, co z kolei często owocuje dobrym stosunkiem do nauczanego języka, przynosząc konkretne efekty.

→ odpowiednia postawa nauczyciela

Cechy, osobowość, kompetencje nauczyciela na różnych etapach nauki, w zależności od wieku uczących się mogą stanowić czynnik wpływający na motywację i dobrą postawę uczących się. Niemniej istotny jest również stosunek dydaktyka do wykonywanej pracy, odzwierciedlający się w przygotowaniu do zajęć i sposobie ich prowadzenia. Postawa nauczyciela bywa, bowiem ‘zaraźliwa’ dla jego uczniów/studentów. „*Tam, gdzie przedmiot traktowany jest poważnie, gdzie nauczyciel pracuje umiejętnie, tam i uczeń uczy się chętniej, nie zastanawiając się, dlaczego to robi*” [Komorowska 2007, s. 102]. Dydaktyk pracujący z uczniami dorosłymi, a niewątpliwie są nimi studenci, musi zdawać sobie sprawę, że motywująco działa na nich jego zaangażowanie w pracę, odpowiedzialny stosunek do niej, ale też takie cechy jego osobowości jak twórczość, kreatywność, a nade wszystko kompetentność. Droga ku temu jest ciągły rozwój zawodowy, chęć doskonalenia się, podnoszenia swoich kwalifikacji, otwartość na nowe tendencje w nauczaniu języków obcych i umiejętne projektowanie działań na zajęciach

tak, by student sam zauważał korzyści, efekty, jakie przynosi mu nauka.

→ uwzględnić w procesie nauczania zainteresowania studentów

Oczywistym jest fakt, że uczestnicząc w zajęciach, które są dla nas interesujące lub które zaspokajają nasze potrzeby np. poznawcze, estetyczne, duchowe itd., przyjmujemy postawę aktywną, wzrasta nasza uwaga, koncentracja, przez co łatwiej zapamiętujemy i przywołujemy z pamięci materiał z zajęć, czyli osiągamy lepsze rezultaty, efekty w nauce. Gdy mówimy o uwzględnieniu w procesie nauczania/uczenia się zainteresowań studentów, należy podkreślić, że może to być czynnik grający wyjątkowo ważną rolę w stosunku osób uczących się do języka obcego, albowiem u dorosłych uczniów „zainteresowania są już najczęściej sprecyzowane, stałe często są one bardzo poważnie związane np. z nadziejami, dotyczącymi przyszłej kariery zawodowej” [Gałka 2001, s. 30]. Zatem rolą nauczyciela jest tutaj dobre zdiagnozowanie grupy, zapoznanie się z ich oczekiwaniami, przy czym nie tylko tymi dotyczącymi wszystkich uczestników kursu, lecz również indywidualnymi. W praktyce budowanie pozytywnego nastawienia uczących się do nauczanego języka obcego nauczyciel realizuje spełniając ich potrzeby tzn. pracując np. ze studentami kierunków o profilu turystycznym zamiast tradycyjnie zaprojektowanego kursu, ukierunkowanego na rozwój ogólnej wiedzy uczącego się, często w oparciu o podręcznik kursowy, nauczyciel powinien dobierać materiał zgodny z obranym kierunkiem studiów, zadeklarowanymi przez uczących się zainteresowaniami. Jego rolą jest dobór odpowiednich tekstów (tematyka krajoznawcza, geograficzna, turystyczna, sport, formy rekreacji itd.), zapewnienie stosownego zakresu leksyki (np. rodzaje transportu, słownictwo związane z obsługą celną, graniczną, ruchu turystycznego, hotelarstwem, biurami podróży itd.), aranżowaniu realnych sytuacji komunikacyjnych – dialogi, monologi, dyskusja (np. odprawa na lotnisku, kontrola paszportowa, negocjacje z klientem w biurze podróży, hotelu czy też zmierzenie się z rolą pilota wycieczek, osoby propagującej aktywny tryb życia itd.). Takie działania nauczyciela umożliwią realizację założeń programu, rozwój wszystkich sprawności i podsystemów języka, przy jednoczesnej pozytywnej, silnie zmotywowanej postawie uczącego się. Wymaga to jednak od dydaktyka dodatkowego wkładu pracy, poświęcenia czasu, przygotowania odpowiednich materiałów nauczania, często uwzględnienia pomocy glottodydaktycznych, materiałów autentycznych (np. teksty z prasy, katalogi biur podróży, ulotki hotelowe, deklaracje, wnioski paszportowe itd.). Niemniej zabiegi te przynoszą konkretne efekty, ponieważ uwzględnienie zainteresowań uczących się wytwarza u nich potrzebę (a nawet konieczność!) kontaktu z językiem w celu zaspokojenia swoich potrzeb, interesów, uzyskania nowych informacji. Poza tym tak projektowana praca na zajęciach ukazuje studentom celowość nauki – uczyć się języka obcego nie dla samej nauki, ale po to, by porozumiewać się w konkretnych sytuacjach, w których mogą uczestniczyć w przyszłej pracy.

→ dobrze sprecyzować potrzeby swoich uczniów

Ustalenie przez nauczyciela sytuacji, w jakich w przyszłości mogą znaleźć się studenci, jest wstępem do sprecyzowania, które sprawności, umiejętności językowe będą dominowały w jego komunikacji, z uwzględnieniem koniecznego dla komunikacji minimum leksykalnego i gramatycznego w obrębie danej tematyki, rozszerzanego w trakcie kursu językowego. W książce Marka Kuczyńskiego „Skuteczna nauka języka obcego” czytamy „Po wprowadzeniu owego językowego ‘rdzenia’, który umożliwi ‘przetrwanie’ w każdej niemal sytuacji, staniemy na rozstaju dróg. Jedni będą jeździć tirami i w zasadzie wystarczą im, że będą wciąż używać podstaw języka. Inni będą przedsiębiorcami, do czego przyda im się ‘Business English’; jeszcze inni będą studiowali ekonomię, która ma z kolei jeszcze inne obszary językowe” [Kulczyński 2008, s. 44]. Nauczyciel powinien więc nie tylko dostarczać studentom źródeł, dzięki którym mogą rozszerzać swoją wiedzę (reperytoria leksykalne, słowniki fachowe czy tematyczne itd.), ale też aranżować na zajęciach sytuacje komunikacyjne, które angażują te sprawności językowe (mówienie, czytanie, pisanie, rozumienie ze słuchu), które w przyszłości będą ich udziałem i umożliwią im praktykę językową już na studiach. Możemy przypuszczać, że studium np. ‘Marketing i zarządzanie’ czy też język obcy w biznesie (np. w ramach specjalizacji na kierunkach filologicznych) w przyszłości będą musieli odnaleźć się w sytuacjach biznesowych, prowadzić negocjacje, przygotowywać korespondencję czy tworzyć oferty. Dla nich pożyteczne zajęcia, które ukażą im celowość nauki języka obcego i wywołają pozytywną motywację to takie, które włączając elementy języka biznesu będą rozwijać sprawność mówienia i rozumienia ze słuchu potrzebne w komunikacji, czy też pisanie i czytanie by sprawnie i rzeczowo prowadzić korespondencję, redagować potrzebną dokumentację. Dla studentów kierunków turystycznych, którzy w przyszłości przypuszczalnie najczęściej będą stać twarzą w twarz ze swoim rozmówcą (praca pilota, przedstawiciela biura podróży, instruktora rekreacji itd.), najważniejsze okażą się sprawności mówienia i rozumienia ze słuchu, podczas gdy słuchaczom kierunków informatycznych zależeć będzie głównie na czytaniu ze zrozumieniem (by np. poszerzać swoją wiedzę, korzystając z literatury fachowej) i pisania. Dbając o rozwój poszczególnych sprawności, nie należy zapominać o formach użytkowych istniejących w obrębie każdej z nich np. etykieta prowadzenia oficjalnej rozmowy telefonicznej, forma pisania listu (oficjalny/prywatny), odpowiedź na ogłoszenie czy też obsługa recepcji i kontaktowanie się z gośćmi hotelowymi itd.

→ włączać w proces nauczania nowe technologie – głównie Internet, telewizję, radio

W dzisiejszym ‘nowoczesnym’ świecie wszędzie obecnej technologii nikogo już nie dziwi fakt, że powinna ona znaleźć się również na zajęciach języka obcego, tym bardziej, że jej ignorowanie i niewykorzystywanie może budzić wśród studentów podejrzenie o zacofanie, nieudolność nauczyciela, zatrzyskanie się w poprzedniej epoce. Dydaktyk świadomy roli odgry-

wanej przez wspomniane technologie i zdający sobie sprawę z faktu, że każdy z jego studentów codziennie 'serfuje' po stronach Internetu, spędza znaczną ilość czasu na oglądaniu TV i słuchaniu radia, z pewnością zauważy, że wykorzystanie ich na zajęciach języka obcego przyniesie konkretne korzyści: kontakt z 'żywym' językiem, naturalnymi sytuacjami komunikowania się, nową stale poszerzającą się leksykę, pracę z materiałem autentycznym, rozszerzenie wiedzy realio- i kulturoznawczej, zwiększenie motywacji do nauki, możliwość weryfikacji istniejących w naszym społeczeństwie stereotypów, kształtowanie odpowiednich postaw, sądów, rozwój autonomii uczących się itd.⁵⁹ W praktyce oznacza to wykorzystanie audycji telewizyjnych i radiowych (wywiady, wiadomości, talk-show, fragmenty filmów, reportaże, relacje z wydarzeń kulturalnych, sportowych itd.), dostosowanych do zainteresowań studentów i poziomu opanowania języka obcego; przeprowadzenie zajęć w oparciu o materiały z Internetu (teksty, nagrania piosenek, fotografie, prezentacje, informacje z aktualnej prasy – ogłoszenia, recenzje, reklamy itd.). Wykorzystanie wymienionych technologii w procesie akwizycji języka obcego przynosi wymierne korzyści – studenci po zapoznaniu się na zajęciach z możliwościami ich wykorzystania, w czasie samodzielnej nauki sięgają do tych źródeł, by rozszerzyć swoją wiedzę, każdy według swoich potrzeb: ekonomista, skupiając uwagę na doniesieniach z giełdy, wiadomościach ekonomicznych; student kierunku medycznego ('Pielęgniarstwo', 'Zdrowie publiczne', 'Ratownictwo medyczne' itp.), zwracając się ku programom, audycjom, tekstom dotyczącym promocji zdrowia, zdrowego trybu życia, aktualnościom ze świata medycyny, kosmetyki itd., a słuchacz 'Socjologii', śledząc doniesienia o zmianach zachodzących w społeczeństwie, które posługuje się danym językiem obcych, co pozwoli mu zauważyć pewne tendencje w jego rozwoju, różnice i podobieństwa między społeczeństwem naszych krajów i zrozumieć mentalność jego mieszkańców, istniejące stereotypy i uprzedzenia.

Podsumowanie

Zamierzeniem autorki było ukazanie roli motywacji i postaw w procesie przyswajania języka obcego, a także zaprezentowanie działań, jakie powinien podejmować nauczyciel, by zmotywować, zachęcić, zainteresować, zaktywizować swoich studentów do czynnego, zaangażowanego, ale też systematycznego udziału w zajęciach języka obcego. Kwestia jest o tyle istotna, gdy mówimy o nauczaniu języka obcego na studiach, w ramach lektoratu, a zatem jako przedmiotu nie będącego kierunkowym, a przez to często potrzebującego dodatkowego magnesu, który przyciągnie do niego uczących się,

przekona i zachęci do podejmowania nauki. Znajomość przez nauczyciela czynników wpływających na motywację i budowanie pozytywnej postawy uczących się do nauczanego języka, a także podejmowanie przez niego świadomych działań (choćby tych przykładowych, zaprezentowanych powyżej, które z całą pewnością nie wyczerpują wachlarza możliwości, jakie stoją przed dydaktykiem), na pewno przełoży się na lepszą komunikację między dydaktykiem a grupą, a w związku z tym na lepsze określenie potrzeb, oczekiwań uczniów/studentów, a także poszukiwanie sposobów, które mogą to zapewnić, przyczyniając się jednocześnie do efektywniejszej pracy i nauki.

Literatura

1. Brzeziński J. (1987), *Nauczanie języków obcych dzieci*, WSiP, Warszawa.
2. Galloway Ch. (1988), *Psychologia uczenia się i nauczania. Tom II*, PWN, Warszawa.
3. Gałka A. (2001), *Интересы и увлечения студентов и обучение иностранным языкам*, [w:] A. Paliński (red.), *Русистика и современность. Глоттодидактика 2*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
4. Janowski A. (2002), *Pedagogika praktyczna. Zarys problematyki. Zdrowy rozsądek. Wyniki badań.*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
5. Komorowska H. (2007), *Metodyka nauczania języków obcych w Polsce (1957-2007). 50 lat czasopisma „Języki Obce w Szkole”. Z wyborem tekstów z lat 1957-2007*, Wyd. CODN, Warszawa.
6. Komorowska H. (1999), *Metodyka nauczania języków obcych*, WSiP, Warszawa.
7. Komorowska H. (1978), *Sukces i niepowodzenie w nauce języka obcego*, WSiP, Warszawa.
8. Kuczyński M. (2008), *Skuteczna nauka języka obcego*, Wyd. PWSZ w Sulechowie, Sulechów.
9. Pado A. (2006), *И стар и млад Web-сайтам рад. Использование Интернет- и ТВ-ресурсов на разных уровнях изучения языка*, [w:] A. Paliński, G. A. Ziętała (red.), *Русистика и современность. Глоттодидактика 4*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
10. Pfeiffer W. (2001), *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*, WAGROS, Poznań.
11. Szałek M. (2004), *Jak motywować uczniów do nauki języka obcego. Motywacja w teorii i praktyce*, WAGROS, Poznań.
12. Werbńska D. (2005), *Skuteczny nauczyciel języka obcego*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
13. Woźniewicz W. (1991), *Metodyka lekcji języka rosyjskiego*, WSiP, Warszawa.

⁵⁹ Więcej informacji na temat pozytywnego wpływu multimedialności na proces nauczania języka obcego, można znaleźć w artykule A. Pado „И стар и млад Web-сайтам рад. Использование Интернет- и ТВ-ресурсов на разных уровнях изучения языка.”

HOW TO BUILD POSITIVE ATTITUDE OF LEARNERS TOWARDS A FOREIGN LANGUAGE AND HOW TO TEACH IT EFFECTIVELY

Social Dissertations No. 1 (V) 2011, p. 130-134

Urszula Szalast-Bytys

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

Summary: The article concerns an important issue of defining the factors influencing the effectiveness of foreign language teaching, especially as far as foreign language courses of different academic majors are concerned. Based on the overview of literature, as well as the own experience in didactic work, the author draws attention to subjective and objective factors, which determine final results of foreign language acquisition. This work emphasises especially factors connected with the affective side of learners' personality. The author draws attention to the role of appropriate motivation of learners by teachers for involved, active psychical effort. Moreover, this article discusses the issue of building learners' positive attitude towards foreign languages as well as factors influencing this process. The article provides examples of specific didactic procedures, which determine the correct attitude of students towards languages and, in consequence, the final results of the learning process.

Key words: motivation, attitude, needs, learner's activation, effectiveness

Introduction

In today's world knowledge of foreign language seems to be something obvious and at the same time priceless. Constant development of many branches of science somewhat obliges us to catch up with the world, be able to face its needs and gives us the necessary push to constant improvement, learning and increasing our qualifications and skills, including the language skills. Positive phenomenon connected with those changes, which can be observed, is the increase of social awareness of the importance of the knowledge of foreign languages – if not fluent, then at least communicative. The need to acquire or improve our language skills is always connected with questions concerning effectiveness of a given process and factors determining it- their kinds, and extent of their impact. This means only one thing for foreign language teachers – they have to learn the procedures, which guarantee effective teaching, build learners' positive attitude towards foreign languages, and satisfy their needs. When we speak of language education within philology majors, the issue of sympathy towards a given foreign language as well as countries and people, for whom it is the means of communication, seems to be obvious or is at least at the level guaranteeing students' involvement in the learning process. The issue of positive attitude of learners of a given foreign language changes when we take a closer look at the acquisition of the ability to communicate in a foreign language on other, non-philological majors during foreign languages' course. Teachers conducting such courses often need to answer the following questions: How to make students interested and involved in learning something that does not belong to the main subjects of their major? How to influence students and build positive attitude towards learning foreign languages? What does the process of foreign language acquisition depend on and what didactic procedures

should be applied to increase its efficiency. Facing these questions and trying to provide answers for them may facilitate the process of foreign language acquisition, increase its results as well as improve mutual relations of teachers and students.

Factors influencing the results of teaching/learning process

Many educators, who are the creators of foreign language learning process and who influence it directly, try to choose their material and exercises so that the work done during classes brings best possible. Those actions are meant to facilitate the learning process, help learners to memorise new material faster and better, but also to make educators' work easier and to create their "good teachers" image. Such teachers "systematically achieve good results at work, which are measured in the successes of their students, and additionally they are liked by students" [Komorowska 1999, p. 112], which makes their teaching more effective.

At this point it is worth to consider what this, often mentioned, teaching effectiveness depends on. Based on literature on this subject and on their teaching practice, each educator can point to the relation between effectiveness of teaching foreign languages and different factors, which influence it. It is possible to enumerate subjective factors connected with:

- students – their individual characteristics, types of personality, attitude towards foreign language learnt;
- teachers – their personality, character, professional education (linguistic, pedagogical, psychological), ability to plan and conduct classes, organisation of work during classes etc.; and objective factors concerning
- teaching materials – appropriate course-book, additional materials;

- learning conditions at home – own learning place, appropriate attitude of parents towards education, their education, help and support for the learner;
- teaching conditions at school – school's equipment, glottodidactic aids for learning foreign languages, required technical equipment, library and reading-room with wide choice of books and magazines, but also the group size and condition of classrooms.

Apart from the above-mentioned factors, literature points at other factors influencing the effectiveness of teaching process. Undoubtedly, the most important ones are motivation and attitude- both connected with the affective sphere of learners' personality (learning situation emotional states, orientation, opinions). As Marek Szałek writes „*Presently nobody questions the influence of feelings and emotions on the process of learning, including foreign language acquisition. They are mainly responsible for learners decision to participate in a given undertaking as well as its process and results*” [Szałek 2004, p. 10]. According to the author each cognitive action, including the process of gaining new knowledge concerning foreign languages, is accompanied with specific feelings and emotional states (joy, curiosity, tiredness, tension, frustration, fear etc.), which significantly increase processes connected with learning (perception, making associations, memorising), and in consequence the whole process of foreign language activation [cf.: Szałek 2004, p. 10-13]. Therefore it is crucial to recognize the huge role of motivation and attitudes in the teaching/learning process and use them properly.

Motivation is “*a certain mechanism that stimulates and organizes given activity (behaviours and actions) of individuals, which are aimed at achieving specific results, fulfilling [...] the needs*” [Woźniewicz 1991, p. 16], such as existential, emotional, cognitive, “*source of activity, moving force, inner drive, all the motives, impulses and excitations*” [Szałek 2004, p. 53], “*conscious actions meant to satisfy a given need*” [Pfeiffer 2001, p. 109], eagerness to achieve goals is, according to many educators, the most important factor conditioning not only effective learning but learning generally.

Great number of definitions of motivation, which can be found in the literature in the subject, suggests the multitude of motives (impulses, reasons and stimulants) it can be triggered by. Considering its source we can differentiate internal motives, thus *internal motivation* – foreign language learning caused by fascination with the language or culture of a given country; satisfying cognitive needs, contentment with the knowledge gained, achieving good results, successes etc., and external motives (*external motivation*) – prize, punishment, mark, pressure, incentive, benefits resulting from using a foreign language, learning a foreign language due to its rank among other languages etc. The division into external and internal motivation is strictly connected with the existence of *instrumental motivation*, which is based on satisfying needs not related directly with a language (learning

languages for reasons such as travelling, working, socialising etc.) and *integrative motivation*, which is based on treating language learning as a goal in itself, an attempt to become closer, to identify with a given community or country where the language is mother-tongue (cf.: e.g.. Woźniewicz W. 1991: 18; Szałek M. 2004: 59-60).

An ideal situation for the process of learning foreign languages, regardless of the level or age group, would take place if learners presented features and motives characteristic of internal or integrative motivation (especially since they have a lot in common). This fact is extremely important if we consider the time and effort required by the process of activating each foreign language, which is typically systematic and careful, oblige learners to present involvement in learning (often emotional), diligence and persistence. In practice, however, learners mostly present mixed motivation (external-internal). This obliges educators to create conditions that would motivate learners, and in which teaching process would be effective. S. Garczyński draws attention to three factors connected with motivation, which greatly contribute to effective learning and teaching. According to him motivation influences reception of new information by stimulating concentration, focus which results in faster and more permanent memorising, increase of learners' activity, which is reflected in the willingness to participate in classes, more frequent and harder individual work (mostly at home), devoting free time to learning and pursuing interests [Brzeziński 1987, p. 102-103].

Equally important role in effective foreign language teaching, measured in the results of learners, is played by their *attitude*, which can be described as “*relatively permanent orientations or dispositions shaped by specific convictions or experienced emotional states*” [Woźniewicz 1991, p. 22] or “*generally permanent way of treating certain objects, such as people, objects, concepts, values, or norms*” [Komorowska 1978, p. 96]. The reflection of a given attitude – positive, negative or ambivalent, are learners' emotions, which accompany the learning process, feelings, orientation towards certain objects, which are expressed in their opinions, judgements, views, and which influences actions they undertake. Literature most often mentions such objects involving the affective side of learners as language learnt (ease/difficulty in mastering it, its usefulness, its rank among other languages); society using the language with its widely-understood national culture and general learning conditions (teachers as well as methods and techniques they prefer etc.). M. Szałek stresses that “*general attitude of learners, and consequently results they achieve, are influenced the most by their relation to a given language community and culture it represents*” [Szałek 2004, p. 49-50], and this is conditioned by stereotypes existing in the society and learners' closest environment. Teachers need to know the origin and influence that both positive and negative stereotypes may have on learners (from admiration of the community, culture of a foreign country, ignorance and separation

from native values to permanent aversion, decrease in motivation to learn, disrespect, scorn etc.), which is connected with skilful management of the glottodidactic process

Effective Teaching – Teachers in Action

The aforementioned factors influencing the effectiveness of teaching/learning process reveal its complexity and emphasise the importance of building positive attitude of learners of foreign languages for the final success. The teacher plays an extremely important part since many actions determining final results depend on the educators, even though present teaching tendencies are learners oriented and put them in the centre of glottodidactic system. Teachers, through their approaches, views, attitudes and choice of methods/techniques, influence the work of learners and existence and type of their motivation, assuming different poses, shaping their autonomy, general positive attitude towards foreign languages, people who use them, and towards the teacher and school generally. Literature presents, and practice proves, that motivating learners and building their positive attitude is not a single and sufficient action. Motivation, similarly to attitude, does not arise and is sustained by itself. They are not something given once and forever, but they change with age and emotional maturing, which means they can be influenced and shaped. Regardless of the type of educators' minds – reasoning, intuitive, organisational, systematic, imaginative, expressive (cf.: Werbińska 2005, p. 30), and irrespective of which features are closer, which further, and which actions they prefer, and which they seldom use, teachers should do everything to ensure that the glottodidactic process he manages is effective. William James caught the essence of the task of every teacher in the following statement: „*In teaching, you must simply work your pupil into such a state of interest in what you are going to teach him that every other object of attention is banished from his mind; then reveal it to him so impressively that he will remember the occasion to his dying day; and finally fill him with devouring curiosity to know what the next steps in connection with the subject are*” [in: Galloway 1988, p. 13]. Therefore in order to motivate, activate, interest, build positive attitude of students towards foreign language learnt, educators need to undertake the following actions:

1. provide 'good atmosphere' during classes

As has been proved by practice, pleasant, positive atmosphere during classes favours better work on the part of learners, increases their activity and their willingness to participate in different tasks. Such conditions result in lack or very low level of anxiety, fear to speak, express opinions, which is important for practised communication situations and development of communicative competence, which is crucial for the process of learning foreign languages. Students point that teachers' sense of humour is of great importance for the psychical comfort during classes, decreasing tension, dealing with stressful situations. It is not only a sign of some kind of solidarity and friendliness to-

wards the group, but above all it provides “*temporary shift of focus from tasks being done [...], it is indispensable in classroom as it facilitates doing psychical tasks by preventing tiredness*” [Janowski 2002, p. 112]. Proper use of humour during classes has positive influence on creating positive attitude towards the person conducting them, which in turn results in positive attitude towards the teacher, bringing specific results.

2. appropriate attitude of teachers

Features, personality, competences of teachers on different levels of education may be a factor influencing learners motivation and attitudes, depending on their age. The attitude educators towards their job is equally important, as it is reflected in preparing for classes and the manner of conducting them. Teachers' attitudes often become 'contagious' for their learners/students. „*If the subject is treated seriously and the is teacher skill full, students learn more willingly, without wondering about the reasons*” [Komorowska 2007, p 102]. Educators working with adults have to understand that involvement in work, responsible attitude and teachers' personality traits such as creativity and above all competence, have all motivating power. The way to achieve this is through professional development, willingness to increase qualifications, openness for new tendencies in teaching foreign languages and skilful planning of classes, so that students are able to see the results and benefits brought by learning by themselves

3. take student interests into consideration

It is obvious that participation in activities that are interesting for us or that satisfy our cognitive, aesthetic and spiritual needs, we assume active stance, our concentration increases, which makes remembering the material easier, and in consequence we achieve better results in our education. Talking about taking into consideration students interests in the process of teaching/learning, it should be stressed that in case of mature students it may be an extremely important factor, as adult students *present specified, permanent interests, which are strongly connected with e.g. hopes concerning future professional career*” [Gałka 2001, p. 30]. Therefore the role of teachers is to diagnose a group correctly, learn their expectations, both those concerning the group and individuals. In practice building learners' positive attitude towards foreign languages, teachers try to meet their needs, e.g. if they work with students of tourism, instead of traditionally designed course- often based on a course-book and so aimed at developing learners general knowledge, they should choose material matching the major and interests declared by students. Teachers' role is to select appropriate texts (travelling, geography, tourism, sport, forms of recreation etc.), prove proper level of vocabulary (e.g. transportation, custom service, crossing borders, hotels, travel agencies etc.), arrange life-like communicational situations – dialogues, monologues, discussions (e.g. check-in at the airport, passport control, negotiating with customers at travel agent's, hotels or taking the role of tour conductor, somebody promoting healthy lifestyle etc.). Such activities on the part of teachers enable realisation of

curriculum, development of all language skills and subsystems with positive, strongly motivated students. This, however, requires from teachers additional work, sacrificing time, preparing special teaching materials, authentic materials (e.g. newspaper extracts, travelling catalogues, hotel brochures, declarations, passport applications etc.) and considering glottodidactic aids. Those actions bring concrete results, because taking students' interest into consideration requires (even forces) them to have contact with the language to satisfy their needs or gaining new information. Besides work designed in this way shows students the purposefulness of learning – I learn foreign language not for the sake of learning, but to be able to communicate in situations, which may take place in my future career.

4. Define accurately the needs of students

Defining possible future situations in which students may find themselves by teachers is the introduction to specifying which language skills and abilities will dominate their communication, considering lexical and grammatical minimalism required by communication on a given subject, which is broadened throughout the language course. In his book Marek Kuczyński claims that *"After the introduction of this language 'core', which enables 'surviving' in nearly every situation, we will reach crossroads. Some people will be truck drivers and for them basic language is enough. Others will be businessmen, which requires 'Business English'; still others will study economics, which has yet other language areas"* [Kulczyński 2008, p. 44]. Therefore teachers should not only provide students with sources, which can be used for broadening knowledge (e.g. thematic/professional dictionaries), but also arrange communicational situations during classes, which involve language skills (speaking, reading, writing, listening), which will be relevant for their future and will enable them to practise language already during studies. We can assume that students of 'marketing and management' or foreign languages for business (e.g. as specialisation on philological majors) will need to deal with business situations in the future, negotiate, prepare letters or offers. For them beneficial classes, which will show them the purposefulness of learning foreign languages and which will result in positive motivation, are those including elements of business language, developing speaking and listening skills needed for communication or writing and reading to be able to deal with mail and documents. For students of tourism, who in the future will probably communicate face to face (job of tour conductor, travel agent, recreation instruct etc.), the most important skills are speaking and listening. While students of IT will mainly need reading (e.g. to broaden their knowledge reading professional literature) and writing. In our attempts to develop specific skills, we should not forget about the forms existing within each of them needed in everyday situations e.g. phone calls, letters (official/personal), response to advertisements, reception desk service and contacting hotel guests etc.

5. include new technologies in the teaching process – mainly the Internet, television, radio

In today's 'modern' world of ubiquitous technology, nobody is surprised by the fact that it should be included in foreign language classes as well, especially since ignoring and not using it may lead students to thinking that the teacher is inefficient and rusty – as if stuck in the past era. Educators conscious of the role played by the technologies, and realising that most of their students surf the net on daily basis, spend a lot of time watching television and listening to the radio, will surely notice that using them during classes will bring concrete benefits: contact with 'live' language, natural communicational situations, new ever-growing vocabulary, work with authentic materials, broadening the knowledge of reality and culture, increasing learning motivation, possibility to verify stereotypes present in our society, shaping appropriate attitudes, judgements, developing learners' autonomy etc.⁶⁰ In practice this means using radio and television programmes (interviews, news, talk-shows, film fragments, reportage, cultural and sports reports etc.), adjusted to the interest and level of foreign language proficiency of students; conducting classes based on the Internet materials (texts, recordings of songs, photographs, presentations, current press – advertisements, reviews, commercials etc.). Using the above-mentioned technologies in the process of activating foreign languages brings concrete benefits – students, having learnt the ways of using them during classes, reach for those sources when studying on their own to broaden their knowledge, according to their needs: economists will focus on the stock exchange and news concerning economy; students of medical majors (nursing, public health, lifesaving/rescue) turn to programmes, texts concerning promoting health, healthy lifestyle, news from medical world, cosmetics etc., and students of sociology will want to follow the reports of changes taking place in the society using given foreign language, which will allow him to notice tendencies taking place in the society's development as well as differences and similarities between societies of different countries and try to understand mentality of its people, stereotypes and prejudices.

Conclusions

The author's aim was to show the role of motivation and attitudes in the process of acquiring foreign languages as well present actions, which should be taken by teachers to motivate, encourage, interest, activate their students to active, involved and systematic participation in foreign language classes. This issue is especially important when relating to teaching foreign language at universities during foreign language courses, so not as a subject

⁶⁰ More information on the positive influence of multimedia on the process of teaching foreign languages may be found in the article by „И стар и млад Web-сайтам рад. Использование Интернет- и ТВ-ресурсов на разных уровнях изучения языка.”

connected with students' major, and therefore requiring additional magnet to draw students towards it as well as convince and encourage them to learn teachers' knowledge of factors influencing motivation and building positive attitude towards learning foreign languages and undertaking conscious actions (such as the examples presented above, which definitely do not cover all the possibilities at educators' disposal), will certainly result in better communication between educator and group and consequently better definition of needs, expectations of students/learners and in search of ways to fulfil them, which benefits effective work and learning.

References:

1. Brzeziński J. (1987), *Nauczanie języków obcych dzieci*, WSiP, Warszawa.
2. Galloway Ch. (1988), *Psychologia uczenia się i nauczania. Tom II*, PWN, Warszawa.
3. Gałka A. (2001), *Интересы и увлечения студентов и обучение иностранным языкам*, [in:] A. Paliński (red.), *Русистика и современность. Глоттодидактика 2*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
4. Janowski A. (2002), *Pedagogika praktyczna. Zarys problematyki. Zdrowy rozsądek. Wyniki badań.*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
5. Komorowska H. (2007), *Metodyka nauczania języków obcych w Polsce (1957-2007). 50 lat czasopiisma „Języki Obce w Szkole”. Z wyborem tekstów z lat 1957-2007*, Wyd. CODN, Warszawa.
6. Komorowska H. (1999), *Metodyka nauczania języków obcych*, WSiP, Warszawa.
7. Komorowska H. (1978), *Sukces i niepowodzenie w nauce języka obcego*, WSiP, Warszawa.
8. Kuczyński M. (2008), *Skuteczna nauka języka obcego*, Wyd. PWSZ w Sulechowie, Sulechów.
9. Pado A. (2006), *И стар и млад Web-сайтам рад. Использование Интернет- и ТВ-ресурсов на разных уровнях изучения языка*, [in:] A. Paliński, G. A. Ziętała (ed.), *Русистика и современность. Глоттодидактика 4*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
10. Pfeiffer W. (2001), *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*, WAGROS, Poznań.
11. Szalek M. (2004), *Jak motywować uczniów do nauki języka obcego. Motywacja w teorii i praktyce*, WAGROS, Poznań.
12. Werbńska D. (2005), *Skuteczny nauczyciel języka obcego*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
13. Woźniewicz W. (1991), *Metodyka lekcji języka rosyjskiego*, WSiP, Warszawa.